

УДК 378:[37.011.3-051:74/75]

Лариса Ейвас

**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ:
СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розкриваються стан і рівні підготовки майбутнього художника-педагога; окреслюється структура формальної та неформальної складових допрофесійної й професійної художньої освіти, її взаємозв'язки з педагогічною освітою; аналізуються нормативно-правова база, проблеми й досягнення, наводяться приклади й статистичні дані щодо функціонування окремих ланок системи підготовки вчителя декоративно-прикладного мистецтва, узагальнюються тенденції та перспективи подальшого дослідження відповідно до потреб практики.

Ключові слова: *художня освіта, формальна і неформальна освіта.*

В статтє раскрываются состояние и уровни подготовки будущего художника-педагога; очерчивается структура формальной и неформальной составляющих допрофессионального и профессионального художественного образования, его взаимосвязи с педагогическим образованием; анализируются нормативно-правовая база, проблемы и достижения, приводятся примеры и статистические данные по функционированию отдельных звеньев системы подготовки учителя декоративно-прикладного искусства, обобщаются тенденции и перспективы дальнейшего исследования в соответствии с потребностями практики.

Ключевые слова: *художественное образование, формальное и неформальное образование.*

In article are outlines the state, stages and levels of training of future art-teacher, in particular specifics of preschool, general secondary and trade art education, professional education з subtotals – art and art-pedagogical education; the period of pedagogical activity which includes professional development. The author the structure of formal and informal components of preprofessional and professional art education are reveal; the problems and achievements standard and legal base are analyzed, the examples and statistical data on functioning of separate links of system of training teachers' of arts and crafts are given. It is defined that the system of training teachers' of arts and crafts in Ukraine has the developed infrastructure, is characterized by originality, and also integrity and a variety of forms and methods, innovative pedagogical experience which allows to form professional competence of the art-teacher. It is revealed that prospects of further researches is modeling of system of training of future teacher of arts and crafts.

Key words: *art education, formal and informal education.*

В умовах відродження й піднесення національної культури й української національної свідомості першочергового значення набуває система підготовки вчителя дисциплін циклу «Естетична культура», а з-поміж них – учителів декоративно-прикладного мистецтва. Ці питання перебувають в центрі освітньої політики української держави. На сьогодні видано низку законів і підзаконних актів, створено Концепцію й Національну Програму виховання молоді в Україні, Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2020 рр., Концепцію загальної мистецької освіти й Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, започатковано й реалізовано державні програми «Діти України», «Культура. Просвітництво. Дозвілля», «Обдаровані діти» та в багато інших. Ці та інші документи позиціонують художню освіту як складову метасистеми національної й світової культур і передбачають можливість удосконалення як професійної підготовки майбутніх фахівців художніх спеціальностей, так і педагогів, спроможних здійснити відповідну підготовку.

У справі такої підготовки, відзначають О. Альохін, Г. Беда, І. Грабар, С. Коновець, Л. Масол, Б. Неменський, В. Орлов, В. Радкевич, М. Ростовцев, О. Рудницька, Г. Сотська, Р. Шмагало та інші, існує чимало переваг і досягнень. Зокрема, створена струнка система, що включає можливість гнучких стратегій художньо-педагогічної освіти й професійної підготовки. Водночас, це існуюче розмаїття не завжди забезпечує належну якість і рівень професійного саморозвитку вчителів, розчиняється на дрібні ланки, уповільнює процес професійної самореалізації педагога.

Ураховуючи цей факт, Організація Об'єднаних Націй, за результатами роботи й широкомасштабних дискусій, що проходили під час і після Всесвітньої конференції з освіти в галузі мистецтв 6–9 березня 2006 р. у Лісабоні (Португалія), розробила «Дорожню карту художньої освіти». У практичному відношенні ця карта покликана слугувати довідковим документом, що постійно вдосконалюється, визначає конкретні зміни й заходи, необхідні для інтеграції або просування художньої освіти в різних умовах навчання (як формального, так і неформального). Дорожня карта покликана сприяти більшому розумінню важливості художньої освіти для побудови творчо орієнтованого й культурного суспільства [2].

Метою статті є огляд стану і тенденцій системи підготовки вчителів декоративно-прикладного мистецтва в Україні.

Зважаючи на багатоплановість роботи вчителів ДПМ, їх підготовка повинна починатися задовго до вступу у педагогічний навчальний заклад. Така підготовка має бути продуманою, цілеспрямованою й системною; ураховувати необхідність як ретельної художньо-прикладної, так і педагогічної освіти. Сьогодні в Україні склалася й достатньо результативно працює система підготовки вчителів ДПМ, що включає дві великі підсистеми – формальну художню та педагогічну й неформальну художню освіту, які у процесі свого функціонування активно діють у взаємозв'язку

й взаємообумовленості.

Відмінності неформальної художньої освіти від офіційної полягають у наступному: оволодіння ремеслом відбувається з урахуванням потреб тих, хто навчається, існує тісний зв'язок навчання з практикою, є можливість запровадження гнучких освітніх програм [3].

Історія створення неформальної мистецької освіти сягає своїм корінням ще до часів середньовіччя, перших кустарних виробництв, а згодом – мануфактур, артілей, кооперативів, фабрик, малих підприємств. Такі виробництва, як правило, виникають в центрах розквіту художнього ремесла, зазвичай зосереджуються при художніх і мистецьких школах, очолюваних народними майстрами. Провідними формами неформальної художньої освіти є: творчі об'єднання, гуртки, артілі, малі виробництва тощо. Зауважимо при цьому, що неформальна художня освіта, попри наявності можливості для оволодіння ремеслом і згодом майстерністю, не дає права своїм вихованцям на професійну педагогічну діяльність.

Зазвичай, неформальна освіта розглядається в опозиції до формальної, що відбувається в рамках офіційних освітніх інститутів і супроводжується врученням офіційно визнаних документів про освіту. Проте, термін «неформальна освіта» має більш широкий контекст і постає в єдиний понятійний ряд із безперервною, додатковою освітою і що найбільш цінне – самоосвітою. У цьому своєму значенні неформальна освіта вможливує оволодіння талановитою людиною новими знаннями й навичками, образотворчими й дизайнерськими техніками протягом всього її життя, приймаючи різноманітні форми і взаємодіючи із формальною [3].

Статистичні дані Міністерства юстиції України відображають значну громадську активність неформальних організацій щодо художньо-естетичного виховання молоді. Так, за даними 2011 р. було зареєстровано 2546 громадських й благодійних організацій всеукраїнського статусу, з них – 15 % етнокультурних організацій. До них належать: Товариство української культури, Товариство Просвіта імені Тараса Шевченка, Благодійний фонд українських художників і майстрів декоративно-прикладного мистецтва «Відродження», Товариство міжетнічної культури й захисту прав людини «Згода» та ін. Організації дитячих суспільних етнохудожніх об'єднань допомагає вирішувати проблему вільного часу, а надалі – трудової зайнятості підростаючого покоління [1].

У вертикальному розрізі систему формальної професійної підготовки вчителів ДПМ представляють такими основними шаблями (О. Альохін, Л. Масол, І. Небесник, Р. Шмагало та ін.):

1 рівень. Дошкільна освіта (дитячий садок, гуртки центрів дитячої творчості) спрямовується на виявлення та розвиток художньо-творчих здібностей дітей, їх задатків і обдарувань.

До інноваційних закладів приватної форми власності належать центри розвитку й творчості дітей. Їхня поява зумовлена соціальним замовленням, бажанням батьків сформувати високу культуру дітей,

максимально розвинути їхні здібності з раннього віку. Згідно чинного законодавства, Центри розвитку дітей проходять обов'язкове ліцензування на надання освітніх послуг, працюють за державними чи офіційно затвердженими авторськими програмами. Зазвичай такі центри надають широкий спектр освітніх послуг у галузі естетичної культури, у який входить і художній блок. Художня освіта тут, маючи загальні риси із сімейним вихованням і з державною дошкільною освітою, має свої характерні риси: заняття проходять у групах з невеликою кількістю дітей, є можливість займатися з раннього віку, причому з дітьми до 3-х років – проводити заняття разом із батьками. На відміну від державних установ, центрам властива мобільність і швидке реагування на запити батьків. На їхній базі працюють художні й музично-театральні студії, існують консультативні служби. Популярними є майстер-класи, де діти самостійно чи разом із батьками оволодівають різними декоративно-прикладними техніками – створюють вироби з природних матеріалів, колажі, розписують писанки, техніками батик, декупаж, скрапбукінг тощо [4].

2 рівень. Загальна середня й спеціальна художня освіта (початкова й середня загальноосвітня школа, спецшкола, дитяча художня школа, гурток, дитяче художньо-творче об'єднання) забезпечує формування базових знань і вмінь з основ художньо-творчої діяльності, декоративно-прикладного мистецтва.

Зауважимо, що система загальної середньої художньої освіти здійснюється в Україні у більше, ніж 20 тисяч загальноосвітніх навчальних закладах різних форм власності – державної, муніципальної, приватної. При цьому, спеціалізовані школи естетичного виховання є складовою частиною позашкільної освіти, що підпорядкована Міністерству культури України. Мережу таких шкіл складає близько 1500 одиниць, з них у сільській місцевості – біля 300 шкіл (20 %), та охоплює понад 300 тис. талановитих дітей. Навчальний процес забезпечують близько 40 тис. педагогів. За даними Держкомстату України до них належать 125 художніх шкіл та 432 комплексних шкіл мистецтв. З-поміж вибору пріоритетів навчально-творчої діяльності, образотворчий напрям посідає третє місце, після музичного й хореографічного [1].

Художні школи в системі загальної освіти можна без перебільшення розглядати як місце, де закладається фундамент майбутньої професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва і ДПМ. У них учні вивчають малюнок, живопис, композицію, ліплення (скульптуру), історію українського й світового мистецтва; комп'ютерні графіку, дизайн. Серед навчальних предметів на вибір пропонується й декоративно-прикладне мистецтво, зокрема: кераміка, писанкарство, петриківський розпис, вишивка, ткацтво, лозоплетіння, гончарство тощо. До того ж учні проходять навчальну практику (робота на пленері, в музеях, виготовлення декорацій й дизайнерських проектів тощо), беруть участь в організації та проведенні творчих конкурсів та культурних заходів.

Розглядаючи зміст художньої підготовки, неможна обійти увагою розроблену й затверджену Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004). Цей стратегічно важливий документ створено з урахуванням багатовікових національних традицій української школи, сучасних закордонних тенденцій в галузі педагогіки мистецтва, що згодом утілилося в Комплексній програмі художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх і позашкільних закладах (автори Л. М. Масол (науковий керівник, Н. І. Ганнусенко, О. А. Комаровська, С. А. Ничкало, О. І. Оніщенко, В. В. Рогозіна). У Концепції обґрунтована цілісна система художньо-естетичного виховання, що включає навчання, виховання й розвиток учнів у процесі вивчення предметів мистецтва в школі (інваріантна й варіативна частини), позаурочний і позашкільний компоненти, а також компонент художньої самоосвіти й самовиховання. Зауважимо, що чинний Держстандарт закріпив новий статус художньої освіти, зробив її безперервною для всіх верств населення, завдяки запровадження навчання мистецтву в старшій школі. А введення профільного навчання в старшій школі (з 2010 р.) вможливило реалізацію окремого художньо-естетичного профілю навчання й відповідно допрофесійної підготовки майбутнього вчителя ДПМ [4].

Художня освіта в школі здійснюється на уроках з базових і елективних дисциплін, а також у позаурочних формах: гуртках, студіях, творчих колективах, конкурсах, олімпіадах тощо.

Сьогодні в Україні намітилася тенденція до збільшення спеціалізованих навчальних закладів художньо-естетичного профілю, де мистецтво викладається на поглибленому рівні за державними чи авторськими програмами. Наприклад, загальноосвітня школа мистецтв та ремесел № 58 м. Миколаєва, Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт» (Запорізька обл.), Ірпінська спеціалізована загальноосвітня школа № 1 І–ІІІ ст. художнього профілю ім. А. С. Макаренка (Київська обл.), Яворівська школа на Косовщині (Івано-Франківська обл.), де діти оволодівають мистецтвом кераміки та ін.

Загалом, в Україні діють 1496 позашкільних навчальних закладів системи МОН державної й комунальної форм власності. Їх відвідують близько 1 млн. 300 тис. дітей, що становить біля 60 % від загальної кількості дітей молодшого шкільного віку, 30 % – середнього й 10 % старшого шкільного віку. З-поміж них ті, що безпосередньо стосуються допрофесійної підготовки вчителів ДПМ, а саме: центри дитячої та юнацької творчості, Мала академія мистецтв (народних ремесел), школи мистецтв тощо. За оцінками Л. Масол, у роботі секції Мистецтвознавство МАН щорічно бере участь близько 4000 старшокласників, що становить 14 % від загальної кількості всіх учасників. Декоративно-прикладний профіль МАН включає творчі об'єднання з декоративного розпису й батику, вишивки, писанкарства, кераміки, гончарства, лозоплетіння, різьблення по дереву, вишивки, макраме, мереживоплетіння, бісеро-

плетіння, в'язання, конструювання й моделюванню одягу, виготовлення народних іграшок, шкіряну пластику тощо [4].

Відділи декоративно-прикладного мистецтва функціонують у багатьох закладах. Проте, в останнє десятиліття намітилася тенденція до об'єднання шкільних профілів та позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного спрямування в єдині навчальні комплекси. Окрім цього, виникає й розвивається такий різновид шкіл нового типу, як навчально-виховні комплекси (НВК) естетичного профілю: «дошкільний – загальноосвітній – позашкільний навчальні заклади».

Окремо зробимо наголос на значущості середніх спеціалізованих художніх закладів, що функціонують як школи-інтернати. Завдяки своїм унікальним можливостям, які виходять з цілодобового перебування дітей, тут створюються унікальні системи виховання й допрофесійної підготовки майбутніх діячів культури до вступу у вищі художні навчальні заклади. До закладів цього типу належать: державна художня середня школа ім. Т. Г. Шевченка в Києві (заснована у 1937 р.); спеціалізована художня школа-інтернат I–III ступенів «Колегіум мистецтв» в Опішні (Полтавська обл.), заснована у 1997 р. як структурний підрозділ Національного музею-заповідника українського гончарства; Миколаївська спеціалізована школа «Академія дитячої творчості», заснована у 1993 р. на базі творчого досвіду з трансформації програми трудового навчання і викладання дисциплін у навчальних майстернях з металопластики, художньої обробки деревини, малюнку та живопису, кераміки, гліптики, художнього розпису та багато інших. У 2004 р., зважаючи на значну цінність таких шкіл, було затверджене Положення про спеціалізовану школу (школу-інтернат) системи Міністерства культури і мистецтв України (Наказ № 35 від 27.01.2004).

Отже, система загальної середньої художньої освіти в Україні має розвинену інфраструктуру, характеризується цілісністю й розмаїтістю форм і методів навчання й виховання, інноваційним педагогічним досвідом, що дозволяє не лише розвивати творчий потенціал школярів, а й формувати художні компетентності, закладати основи для вибору майбутньої професії.

3 рівень. Професійна освіта – безпосереднє формування професійної компетентності майбутніх учителів ДПМ на двох головних підрівнях:

- педагогічна освіта (вищій педагогічний навчальний заклад);
- художня освіта (факультет мистецтв, художньо-графічний факультет, художньо-промисловий вищій навчальний заклад).

Професійна художня освіта в Україні регламентується Законами України «Про професійно-технічну освіту» (1998), «Про вищу освіту» (2000, 2014), «Про народні художні промисли» (2001), а також положеннями провідних документів про освіту й професійну підготовку.

Прийом абітурієнтів цієї галузі здійснюється за результатами як вступних іспитів, так і творчого конкурсу. За даними Держкомстату на

початок 2010–2011 н. р. на таких спеціальностях навчалось 70468 студентів, з них – 72 % жінок. Підготовку магістрів у цей час здійснювали 42 виші України із загальною чисельністю магістрантів у 2063 осіб [1].

Організація навчального процесу в художньо-професійних навчальних закладах і методики навчання володіють визначеною своєрідністю. Вона полягає в особистісно-орієнтованому підході, значній індивідуалізації навчання, тісних міждисциплінарних зв'язках, значній питомій вазі практики соціокультурної діяльності, провідній ролі наставництва. Саме цей факт забезпечує унікальні можливості для створення всередині системі художньо-професійної освіти власної підсистеми підготовки художника-педагога. Сучасне законодавство України передбачає можливість отримання поряд із художньою й педагогічною освітою і в такий спосіб підготовку вчителя образотворчого мистецтва, а також вчителя декоративно-прикладного мистецтва.

4 рівень. Період педагогічної діяльності, що включає підвищення кваліфікації чи перекваліфікації.

Як бачимо, кожен рівень орієнтується на визначення оптимального обсягу знань і вмінь вчителя ДПМ, зважає на вік, індивідуальність, рівень і специфіку підготовки.

Створена в Україні система підготовки вчителя ДПМ забезпечує творче успадкування традицій українського народного мистецтва, художньої педагогіки, послідовне й цілеспрямоване формування особистості професійного художника-педагога на чотирьох взаємопов'язаних рівнях, у системі неформальної і формальної художньої освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні закономірностей і принципів, моделюванні системи підготовки майбутнього вчителя декоративно-прикладного мистецтва відповідно до існуючих досягнень, світових тенденцій, викликів сучасного європейського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України : Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/).
2. Дорожня карта художественного образования: Всемирная конференция по образованию в области искусств: создание творческого потенциала для XXI века (Лиссабон, 6–9 марта 2006 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://portal.unesco.org/culture/en/files/40399/12653856603Russian_RM.pdf/Russian%2BRM.pdf. – Дата доступу : (8.10.2015). – Назва з екрану.
3. Ройтблат О. В. Развитие неформального образования в современном социокультурном пространстве / О. В. Ройтблат // Человек и образование. – 2013. – № 1. – С. 25–28.
4. Художественное образование в Украине: развитие творческого потенциала в XXI веке: Аналитический доклад / ред. Л. М. Масол. – К., 2012. – 50 с.